

“Vladimir Vladimirovitsj en ik”

Karel van het Reve en Nabokov

Flip Treffers

Uitgeverij Carson
AMSTERDAM

Uitgeverij Carson
Amsterdam

ISBN: 978-90-823415-0-8

© 2015 – Flip Treffers / Uitgeverij Carson

Omslag voorzijde:

Foto Nabokov: © Philippe Halsman

Foto Karel van het Reve: © Klaas Koppe

Omslag achterzijde:

Flip Treffers in mei 2013 op de belvédère van Rozhdestveno, het enige
landgoed van de familie Nabokov dat bewaard is gebleven (privébezit).

Opmaak en zetwerk: Ivo Schouten, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden.

“Vladimir Vladimirovitsj en ik”

Karel van het Reve en Nabokov

Flip Treffers

Een paar biografische gegevens

Karel van het Reve (1921-1999) groeide op in Amsterdam, als oudste zoon van een journalist en schrijver die actief lid was van de communistische partij – en als oudere broer van Gerard Kornelis (1923-2006). Hij bezocht het Vossius Gymnasium en studeerde vervolgens Russisch aan wat toen nog de Gemeentelijke Universiteit heette. Vanaf 1948 was hij daar werkzaam als eerste assistent van de hoogleraar bij het Rusland Instituut (de voorloper van het Oost-Europa Instituut) van de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam. Aanvankelijk overtuigd marxist vervreemde hij geleidelijk van het communisme. De bezegeling daarvan was het proefschrift waarop hij promoveerde in juli 1954: *Goed en schoon in de Sovjetcritiek: beschouwingen over de aesthetica van het Sovjetrussische marxisme*¹. Dankzij een Rockefellerbeurs bracht hij vanaf eind 1954 een jaar door aan de Columbia University in New York, van waaruit hij bezoeken bracht aan de afdeling Slavistiek van een aantal andere Amerikaanse universiteiten, onder andere de University of California. In 1957 werd hij in Leiden benoemd tot gewoon hoogleraar Slavische Letterkunde. Zijn werkzaamheden in die functie combineerde hij met publicistische activiteiten: bijdragen aan dag- en weekbladen en aan literaire tijdschriften als het *Hollands Weekblad* (later het *Hollands Maandblad*) en *Tirade*. Ook publiceerde hij twee romans (*Twee minuten stilte* en *Nacht op de kale berg*, respectievelijk in 1959 en 1961), die matig werden ontvangen. Een verzameling

---

1. De handelseditie van het proefschrift verscheen onder de titel “*Sovjet-annexatie der klassieken*”.

essays van zijn hand (*Rusland voor beginners*, 1962), kreeg wel positieve besprekingen. Nadien bundelde hij met een zekere regelmaat eerder verschenen essays, columns en invallen die hij aanduidde als ‘fragmenten’. Gedurende het academisch jaar 1967-1968 onderbrak hij zijn werkzaamheden als hoogleraar om in Moskou als correspondent voor *Het Parool* te werken. Hij deed er onder andere verslag van het proces tegen vier dissidente schrijvers, van wie Alexander Ginzburg de bekendste was. Ook droeg hij ertoe bij dat in *Het Parool* en in *The New York Times* in 1968 de eerste vertalingen verschenen van een invloedrijk geschrift van de dissidente kernfysicus Andrej Sacharov: *Gedachten over vooruitgang, vreedzame coëxistentie en intellectuele vrijheid*. In Moskou slaagde hij erin om het vertrouwen te winnen van een aantal dissidenten, onder wie Andrej Amalrik, van wie hij een boek vertaalde: *Niet begeerde reis naar Siberië*. Na zijn terugkeer in Amsterdam bleef hij zich inzetten voor de Russische dissidenten. Zo was hij een van de oprichters van de in 1969 opgerichte Alexander Herzen Stichting (1969), die ten doel had de publicatie van dissidente Russische manuscripten te bevorderen. Als hoogleraar betoonde Van het Reve zich vooral een docent: een aantal van zijn studenten ontwikkelde zich tot prominente vertalers Russisch.

Bij het grote publiek verwierf hij een zekere bekendheid door zijn krantenstukjes en door zijn Huizingalezing in december 1978, *Het raadsel der onleesbaarheid*. Daarin verkondigde hij *ex cathedra* “... dat de beoefenaars van literatuurwetenschap meestal niet kunnen schrijven” (VW 4, p. 240). Naar zijn oordeel stonden de pretenties van de literatuurwetenschap in geen verhouding tot de schamele resultaten. Als voorbeeld noemde hij dat de beoefenaars van deze wetenschap ervoor hadden gekozen “... een van de interessantste verschijnselen der literatuur, het kwaliteitsverschil, buiten het vak te houden.” (p. 243) Volgens hem “... zou een van de hamvragen van de literatuurwetenschap eigenlijk moeten zijn: hoe kun je van een goed boek een

beschrijving maken (...) zonder dat die beschrijving ook zou kunnen slaan op een waardeloos boek? En omgekeerd...” (p. 242) Veel aandacht schonk hij aan “... de gewoonte van de beoefenaars der literatuurwetenschap om overal symbolen te vinden.” (p. 248) En hij wees op “... de grote groep geleerden die zich met rebuswerk bezighouden. Volgens hen hebben auteurs de gewoonte om bepaalde mededelingen niet rechtstreeks te doen, maar in verhulde vorm. Door onderzoek van deze geleerden komen die mededelingen dan te voorschijn.” (p. 252) Zijn grootste bezwaar tegen de literatuurwetenschap was, “... dat zij eigenlijk niets *beweert*, of anders gezegd, dat zij eigenlijk niets *verbiedt*.” Dat wil zeggen, dat er “... geen verschijnsel [is] waarvan de literatuurwetenschap zegt: dit kan in de literatuur niet voorkomen. Een wetenschap immers kan gedefinieerd worden als een reeks verbodsbepalingen ...” (p. 253-254) Van het Reve zag geen licht aan het einde van de tunnel, onder andere “... omdat er tot nu toe nog maar heel weinig opmerkingen zijn gemaakt, die het begin zouden kunnen zijn van een *echte* literatuurwetenschap.” (p. 257)

In december 1978 werd hem de Martinus Nijhoff-prijs toegekend voor zijn vertalingen, in het bijzonder die van het werk van Toergenjev. In 1982 kreeg hij de P.C. Hooftprijs voor zijn essayistische oeuvre.

Van het Reve ging met emeritaat in september 1983. Twee jaar later verscheen zijn *Geschiedenis van de Russische Literatuur. Van Vladimir de Heilige tot Anton Tsjechov*.

Waardering

Van het Reve werd alom geprezen om de stilistische kwaliteiten van zijn essays. Zo schreef Kees Fens in 1970 dat hij “... nog geen vijftig procent van zijn gelijk [zou] halen, als hij niet zo goed schreef. En goed betekent hier glashelder en heel eenvoudig, op het gewone af. (Maar gewoon is heel moeilijk).” G.F.H. Raat merkte in 1987 op: “Karel van

het Reve is gewapend met een even sobere als doeltreffende stijl. Hij zegt alles zo eenvoudig mogelijk en vermijdt alle verbale opschik. Zijn stijl is die van een broodnuchtere prater”. De jury van de P.C. Hooftprijs roemde in 1982 zijn “... taagebruik dat door zijn oorspronkelijkheid, zijn intelligentie en zijn humor, door zijn eenvoud en zijn economie van middelen, door zijn afkeer van vaagheid en gewichtigdoenerij in Nederland mag gelden als een voorbeeld.” En Carel Peeters noteerde in 1988: “Ik denk dat het een vreemd soort originaliteit is waardoor Van het Reve de aandacht van de lezer weet vast te houden. De manier waarop hij denkt is op het eerste gezicht niet zo bijzonder. Het geheim en de charme zitten in het gewone van dat denken. (...) Het gewone is het bijzondere bij Karel van het Reve ...” (p. 180)

Bij Van het Reves overlijden in 1999 stelde dezelfde Peeters: “Met zijn verraderlijke onnozelheid heeft Karel van het Reve Nederland zo’n vijftig jaar aan het denken gezet.” Rudy Kousbroek (1999) sprak in zijn necrologie van “... typisch Hollandse nuchterheid, grenzend aan achterdocht, maar in de gedaante van een kritische instelling gepaard aan een superieur gevoel voor humor en een uitzonderlijke internationale belezenheid, zoals bij geen andere Nederlandse schrijver wordt gevonden, met de mogelijke uitzondering van Kees Fens.” Jan Blokker, over het algemeen niet scheutig met lof, noemde Van het Reve in een necrologie “de veelzijdigste publicist van Nederland” en sprak van “... de sierlijke en ogenschijnlijk vanzelfsprekende eenvoud waarmee het allemaal werd opgeschreven.” Ook in Vlaanderen werd Van het Reve geroemd: “Zijn boeken zijn stuk voor stuk voorbeelden van het genie van de Nederlandse taal, net als de boeken van Multatuli, Willem Elsschot, Nescio, Jan van Nijlen, Annie M.G. Schmidt, Simon Carmiggelt en Gerard Reve (...)” schreef Stijn Alsteens in de *Standaard der Letteren*.

Het is niet verrassend dat aan zo’n prominente schrijver een biografie werd gewijd, *Denkbeelden uit een dubbelleven* (2004). De auteur,

Ger Verrips, schonk ruimschoots aandacht aan Van het Reves relatie met het communisme, maar nauwelijks aan zijn werkzaamheden op het gebied van de slavistiek.

In de jaren 2008-2011 verscheen Van het Reves zeventigdelig *Verzameld Werk*, voorzien van uitstekende noten en een register. Om de uitgave mogelijk te maken kende minister Ronald Plasterk van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen een incidentele subsidie van 50.000 euro toe. Bij de aankondiging van het verschijnen van het verzameld werk in november 2008 roemde Xandra Schutte Van het Reves “grote stilistische vermogens en zijn geestigheid”. En, zei ze: “Hij was ook een meester in het stellen van schijnbaar naïeve, maar daardoor vaak duizelingwekkende vragen.” Joris van Casteren (2008) sprak van “Een groot schrijver (...), een soort Borges.” Ook de zeven afzonderlijk verschenen delen werden overwegend positief besproken. Zo noemde Ewoud Kieft (2008) “... de weldadige afgewogenheid die zelfs uit zijn meest omstreden stukken spreekt”. Arjan Peters (2009) stelde vast dat Karel van het Reve “... onweerstaanbaar [is] gebleven. Ik vermoed dat dat komt door zijn techniek: heldere stijl, geen complexe betogen, flitsende voorbeelden, en daarbij het uitgestreken gezicht van de man aan de kant, die zich door heisa niet van de wijs laat brengen.” Sebastiaan Kort (2010) vond dat een deel van het werk “prima tegen de tijd bestand” was, en dat het “soms zelfs een frisse indruk” maakte. Wilfred Takken (2010) concludeerde dat de auteur “een voorbeeld stelt van een onverzettelijk fatsoenlijke en kritische geesteshouding. Van het Reve kon iets wat normaal lijkt, maar wat zo moeilijk is: niet gemakzuchtig geloven, maar zelf nadenken.” Max Pam – die met wijlen Piet Grijs, wijlen Rudy Kousbroek, Maarten Biesheuvel, Theodor Holman en Arnon Grünberg tot de harde kern van bewonderaars van Van het Reve behoort – wijdde in oktober 2013 een nostalgische column aan Karel van het Reve, “een van de grootste schrijvers van de twintigste eeuw.”

Kritiek

Van het Reve kreeg niet uitsluitend lof: er werden in de loop der jaren ook wel eens kritische kanttekeningen bij zijn werk geplaatst. “De gewooneheid mag Van het Reves kracht zijn, zij is ook zijn zwak: daar waar hij met zijn gewooneheid gaat koketteren. Ik vind het aardig als een essayist voortdurend bereid is, zijn onkunde op een heleboel gebied uit te spreken, maar het gebeurt bij Van het Reve net te veel,” merkte Kees Fens in 1970 op. Aad Nuis wees in 1985 op Van het Reves “uitdrukkelijke claim dat de auteur alleen staat, of praktisch alleen, met zijn toch zo voor de hand liggende, eenvoudige gedachten (...). Het is de houding van iemand die bij voorkeur in de positie verkeert van de kleine jongen die temidden van de gewichtige napraters als enige opmerkt dat de keizer geen kleren aan heeft.” En Ronald Havenaar schreef in 2003 “Van het Reve is nogal eens zelfgenoegzaam en trapt dan open deuren in (...) of debiteert flauwiteiten ...” In al deze artikelen stond desondanks de waardering op de voorgrond. Een heel enkele keer klonk de kritiek luider dan de waardering: in december 1970 besprak J.J.M. van Dijk twee bundels die veel ‘fragmenten’ bevatten. Onder verwijzing naar Van het Reves communistische verleden merkte Van Dijk op: “Zijn aardigste fragmenten bestaan uit literaire ideetjes en anekdoten. Als *politiek* denker lijkt Van het Reve op iemand, die zich, na eenmaal zijns ondanks, bij een zwendel betrokken te zijn geraakt, voor eens en voor altijd uit de zaken heeft teruggetrokken. Nieuwe ontwikkelingen volgt hij misnoegd, en met een grimmig ‘déjà-vu’ gevoel.” De gebundelde fragmenten boden volgens Van Dijk “... een overzicht van wat behoudende Nederlanders de laatste jaren al zo van mening waren.”

Twee van Van het Reves schoolvrienden lieten zich in 1980 tegen Ischa Meijer erg kritisch over hem uit. “We hebben zes jaar naast elkaar in de bank gezeten en als je het mij vraagt, is hij nooit verder

gekomen,” zei Philip de Vries. “Die grapjes van ‘m, waar het hele Nederlandse volk nu zo om lacht, dat zijn geintjes uit die tijd. Hij zit geestelijk nog steeds in de vierde klas van het gymnasium.” Jan Erik Romein was nauwelijks minder kritisch: “Karel is een mislukte kunstenaar (...). Die stukken van Karel zijn levendig, spontaan, vaak tastbaar onjuist ook; en hij is zeer ongelukkig als iemand daar de vinger op legt ...” Evenmin vleidend was het oordeel van Charles Timmer, die in een gesprek met Hans Bouman (1987) opmerkte:

“Ik heb geen respect voor de prestaties van Karel van het Reve als slavist. *Geen*. In zijn *Geschiedenis der Russische Literatuur* is hij een *com-mis voyageur* in moppen en anekdotes. Serieus is er praktisch niets. En hij houdt er een merkwaardige manier van redeneren op na, die ik altijd kort samenvat in de formule: ‘Er zijn nog velen die beweren dat de aarde een kubus is, maar ik heb ontdekt dat de aarde rond is’. Ieder ogenblik kom je dat in zijn literatuurgeschiedenis tegen: ‘Er zijn velen’ en dan volgt een of andere dwaasheid, die Van het Reve dan vervolgens doorprijkt.”

Ook Cees Willemsen, redacteur van het *Tijdschrift voor Slavische literatuur*, achtte in 2004 de betekenis van Van het Reve als slavist bescheiden: “... op zijn vakgebied, de Russische letterkunde, werd hij geen nationaal, laat staan internationaal erkend geleerde en is daardoor nooit opgenomen in de canon van de internationale slavistiek.” (p. 63) In hetzelfde jaar publiceerde Kees 't Hart in *De Groene Amsterdammer* een uitzonderlijk kritisch betoog over Van het Reve: “Leg de ideeën van wereldberoemde filosofen en wetenschappers half uit en toon vervolgens met droogstoppelargumenten aan dat ze niet deugen. Zie hier de werkwijze van Karel van het Reve (1921-1999), die in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw naam verwierf als ‘gevreemd polemist’.” En: “‘Doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg’, dat werd het adagium van Karel van het Reve’s polemische werk en hij ontpopte zich steeds meer tot een enigszins aandoenlijk

jongetje dat er op school vooral genoeg in scheidt het speelgoed van anderen kapot te trappen om vervolgens te zeggen dat het toch al beroerd speelgoed was.” De *Geschiedenis van de Russische literatuur* was volgens ’t Hart “een opsomming van faits divers uit schrijverslevens”, “een hopeloos saaie, onbruikbare, tot niets verplichtende en oninteressante literatuurgeschiedenis.”

De meest kritische beschouwing schreef Jeroen Brouwers in 1987: “Uren bij het theelicht, de Elsschotkunde van Karel van het Reve”². Dit essay fileert de *opinions chics*³ die Van het Reve te berde bracht in essays over de door hem bewonderde schrijver Elsschot, bijvoorbeeld de stelling dat Elsschot een Nederlandse schrijver was (p. 202), dat hij geen “psychologisch proza” schreef (p. 203), en dat hij miskend was door de Vlaamse kritiek, omdat hij niets had “waaraan de literaire kritiek zich kon vasthouden” (p. 205). Brouwers toont aan dat dit alles “larie” is (p. 202) – net als de bewering dat Elsschot niet het gekunstelde ‘mooie’ proza schreef dat volgens Van het Reve in “Elsschots tijd”, “(zeg 1910-1950)”, gebruikelijk was (p. 207).⁴ Voorts toetst Brouwers de bewondering van Van het Reve aan een aantal uitspraken die deze in de loop der jaren had gedaan over stijlvormen. Zo was hij tekeer

---

2. Uren bij het theelicht verscheen oorspronkelijk in *Bokelf* (Schoten: Hadewych, 1987) en werd vier jaar later herdrukt in *Het Vliegenboek*. Ik raadpleegde alleen die laatste uitgave. Brouwers plaatste niet alleen kanttekeningen bij Van het Reves essays over Elsschot, maar ook bij alom geroemde publicaties als de Huizingalezing en *De geschiedenis van de Russische literatuur*.

3. Door Jeroen Brouwers omschreven als “een almaar klakkeloos herhaalde uitspraak aan de waarheid of geldigheid waarvan niemand twijfelt om de doodeenvoudige reden dat niemand zich de moeite getroost daar een onderzoek naar in te stellen.” (p. 201)

4. Daarmee doelde Van het Reve op formuleringen als “Het hoog-glanzende, gezellig-geheimzinnige prutto-suizelige poedeloeren van het theelichtje... ” (p. 208). Ook hier sloeg Van het Reve de plank mis: het tweederangs proza waar hij op doelde werd, zo merkte Brouwers op, door schrijvers van het “verschrikkelijke naturalistenproza” (p. 208) tussen 1895 en 1915 wel eens geschreven. Maar men vindt het niet “als constante stijleigenaardigheid in de oeuvres van eersterangs romanschrijvers als Louis Couperus en Marcellus Emants.” (p. 208).